

การศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ เพื่อการสร้างสรรค์การแสดงชุด โอละนอ Studying the Background and Identity of Molam for Creative Performances

Oh La Nor

สุดารัตน์ อาตมะพะพันธุ์^{1*}, สุทธิวัฒน์ แจ่มใส², ภาณุวัฒน์ เหล่าพิสัย³, สุดาวรรณ เนียมสูงเนิน⁴, คุณากร เจริญ⁵, เดิมชัย โยธะคง⁶
และปฐมพงษ์ ภูหงษ์แก้ว⁷

Sudarat Atayaphan^{1*}, Sutiwat Jaemsai², Panuwat Laophilai³, Sudawan Niamsungnoen⁴, Khunakorn Jaroen⁵,
Deomchai Yothakhong⁶ and Pathompong PhooHongkaew⁷

^{1*}อาจารย์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

²อาจารย์ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด

³อาจารย์พิเศษ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

⁴⁻⁷นักศึกษาปริญญาตรี สาขาวิชานาฏศิลป์และการละคร มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

^{1*}Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Rajabhat Mahasarakham University

²Lecturer from Roi Et College of Dramatic Arts

³Special Lecturer from the Faculty of Humanities and Social Sciences Rajabhat Mahasarakham University

⁴⁻⁷Bachelor's Degree Student in Performing Arts and Drama Rajabhat Mahasarakham University

*Corresponding Author Email: siangshinone@gmail.com

Received: 23 Julv 2025 Revised: 12 October 2025 Accepted: 18 October 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์ 1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ และ 2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์
พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ” เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ มีเครื่องมือในการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์และแบบสังเกต โดยมี
กลุ่มเป้าหมาย คือ จำนวน 3 ท่าน ที่มาจากการเลือกแบบเจาะจง แล้วนำข้อมูลที่รวบรวมได้มาวิเคราะห์ในเชิงเนื้อหา ผลการวิจัย
พบว่า 1) หมอลำเป็นมรดกพื้นบ้านที่สำคัญที่สุดของชาวอีสานและอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมาอย่างยาวนาน การเกิดขึ้นของหมอลำ
มีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีวิตของชาวอีสานที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ชอบความ
สนุกสนานหลังเสร็จจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวจึงหากิจกรรมเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ หมอลำจึงเป็นศิลปะที่สร้างความบันเทิงและอยู่คู่กับ
ชุมชนชาวอีสานมาอย่างยาวนาน และหมอลำเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่มีใครทราบ หมอลำมีต้นกำเนิดมาจากหลายทำเนียม แต่
สำหรับตัวของแม่นั้น หมอลำเกิดจากการทำเนียบการอ่านหนังสือผูกใบลาน และได้จัดหมวดหมู่ของหมอลำในภาคอีสานไว้เป็น 5
ประเภทหลัก ๆ ประกอบด้วย 1.1) หมอลำพื้น 1.2) หมอลำกลอนหรือหมอลำประชัน 1.3) หมอลำหมู่ 1.4) หมอลำพิธีกรรมหรือ
หมอลำผีฟ้า 1.5) หมอลำท้องถิ่นหรือหมอลำชาติพันธุ์ และ 2) การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด โอละนอ มีการแบ่งขั้นตอนในการ
ประกอบสร้างตามหลักนาฏศิลป์ การประกอบสร้างงานทางด้านนาฏศิลป์นั้นจำเป็นต้องมีหลักการทางความคิดตามหลัก
นาฏศิลป์เป็นอย่างยิ่งเพื่อกระบวนท่ารำที่สวยงาม การเคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายท่ารำโดยสอดคล้องกับ

องค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ ความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ประเพณี ดนตรี คำร้อง การละเล่นและเครื่องแต่งกาย ทำให้เกิดเป็นการแสดงที่สวยงามและเป็นการแสดงที่ผ่านทางด้านความคิดในด้านท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การใช้ท่ารำ การเคลื่อนไหวของผู้แสดงที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของหมอลำและดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษามาจากกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ จึงได้ชื่อชุดการแสดง โอละนอ โดยลีลาท่าพ็อนเป็นการแสดงกิริยาอาการของอวัยวะส่วนต่าง ๆ เช่น มือ เท้า แขน ขา ศีรษะ และลำตัวที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นท่าพ็อน ถือเป็นการอวดฝีมือในการร่ายรำของมนุษย์แต่ละบุคคล ซึ่งลีลาท่าพ็อนจะขึ้นอยู่กับการฝึกฝนจนเกิดเป็นความชำนาญตามหลักนาฏยประดิษฐ์ และสามารถคิดประดิษฐ์ท่ารำขึ้นเองได้ สามารถแบ่งลีลาท่าพ็อนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ท่าพ็อนแบบอิสระเป็น อิสระ เป็นท่าพ็อนที่ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคลที่จะแสดงออกเป็นท่าพ็อนของตนในรูปแบบใด และ (2) ท่าพ็อนที่เป็นแบบแผน

คำสำคัญ: โอละนอ, อัตลักษณ์, ศิลปินแห่งชาติ

Abstract

This research consists purposes were 1. Study the background and identity of Mor Lam (Isan folk performance art) and 2. to create a contemporary Isan folk dance composition entitled “O La No”. The study employed a qualitative research approach, using interviews and observations as the primary research instruments. The target group consisted of three key informants selected through purposive sampling. The collected data were analyzed through content analysis. The findings revealed that 1) Mor Lam is the most significant traditional folk performance of the Isan people and has long coexisted with Isan society. Its emergence is closely associated with the social and cultural context of Isan communities, whose way of life is characterized by simplicity and joyfulness. After the harvest season, villagers often engage in leisure activities to relax and Mor Lam serves as a form of entertainment deeply rooted in their communal life. Although the exact origin of Mor Lam is unknown, it is believed to have evolved from various traditions. Specifically, it originated from the custom of reading or chanting Buddhist scriptures inscribed on palm-leaf manuscripts (bai lan). Furthermore, Mor Lam in the Isan region can be categorized into five principal types 1.1) Mor Lam Phuen (traditional solo performance) 1.2) Mor Lam Klon or Mor Lam Prachan (competitive or improvisational performance) 1.3) Mor Lam Mu (group performance) 1.4) Mor Lam Phi Fa (ritual or spiritual performance) and 1.5) Mor Lam Thongthin or Mor Lam Chatiphan and 2) The creation of the performance “O La No” was structured according to the fundamental principles of performing arts. In developing a dance composition, it is essential to apply conceptual frameworks grounded in the discipline of performing arts to ensure aesthetic beauty in choreography, expressive body movements, and meaningful gestures that harmonize with other artistic elements. These include the distinctiveness of culture, tradition, music, lyrics, playfulness, and costume

design all of which contribute to a refined and meaningful performance. The creative process was guided by choreographic principles emphasizing movements that embody the unique identity of Mor Lam. The gestures, bodily movements, and musical accompaniment were all derived from an in-depth study of traditional Mor Lam and developed through a choreographic creation process. Consequently, the performance was titled “O La No.” The choreography emphasizes expressive gestures of various body parts hands, feet, arms, legs, head, and torso reflecting human creativity and mastery in dance performance. These movements demonstrate individual skill and artistry, cultivated through continuous practice and adherence to the principles of choreographic design. The dance gestures in the performance can be classified into two main categories (1) Free-form dance movements, which are improvisational and not bound by fixed patterns, allowing performers to express their creativity through personal interpretation and (2) Structured dance movements, which follow established forms and traditional frameworks derived from classical dance conventions.

Keywords: Oh La Nor, Identity, National Artists

บทนำ

หมอลำเป็นมหรสพพื้นบ้านที่มีความสำคัญของชาวอีสาน คำว่า “ลำ” หมายความว่า “ขับร้อง” มาจากคำเดิมว่า “ขับลำนำ” ถือได้ว่าเป็นวัฒนธรรมกลุ่มหมอลำหมอลำแคนที่นิยมแพร่หลายในอีสาน หมอลำหากลำดับวิวัฒนาการตามเงื่อนไขของเวลา มีดังนี้ ลำพื้น ลำโจทย แก่ ลำกลอน ลำซึ้ง ลำเรื่องต่อกลอน ลำเพลิน ลำซิ่ง ความนิยมก็ไม่ได้สิ้นจางหายไปโดยสิ้นเชิง แต่ลักษณะของวรรณกรรมและทำนองยังนำมาใช้ปะปนเข้าด้วยกัน และหากพิจารณาตามลักษณะของการใช้วรรณกรรมกลอนลำซึ่งในบทความนี้จะเสนอ 2 ลักษณะ คือลำประเภทแรกกล่าวถึงการเล่าเรื่องลักษณะคล้ายละคร และลักษณะที่สองลำประเภทประชันกลอน ลำประเภทเล่าเรื่องลักษณะคล้ายละครสามารถแบ่งออกได้เป็นการลำ 3 ลักษณะ คือ 1) ลำพื้น บางแห่งเรียกว่า หมอลำเรื่อง เป็นการลำคนเดียว เดิมเป็นหมอลำผู้ชายต่อมามีหมอลำพื้นที่เป็นผู้หญิง มีหมอลำแคน 1 คนเป่าประกอบทำนองลำ มีทั้งทำนองลำทางสั้น ลำเดิน และลำทางยาว ลำทางสั้นหมายถึงทำนองลำแบบเนื้อเต็ม ไม่มีเอื้อน ลำเดิน หมายถึงลำเดินดงหรือลำเดินกลอนมีจังหวะสม่ำเสมอ เป็นการลำดำเนินเรื่องแบบเนื้อเต็มที่มีจังหวะเร็วและให้อารมณ์ตื่นเต้นเร้าใจ ลำพื้นจะยึดเนื้อหาจากหนังสือโบราณเป็นหลัก อาทิ เรื่องสินไซ ต่อมาจึงแต่งกลอนสรุปเนื้อให้สั้นลงสะดวกต่อการท่องจำ 2) หมอลำเรื่อง หรือหมอลำต่อกลอน บางแห่งเรียกว่าลำเวียงมีการพัฒนาต่อจากลำพื้นโดยเพิ่มตัวละครตามเนื้อเรื่องรูปแบบการแต่งกาย ฉาก เวที การดำเนินเรื่องได้รับอิทธิพลจากลิเกภาคกลางที่แพร่เข้ามา หรือหากมองที่รูปแบบวางจัดอยู่ในกลุ่มลำหมู่ชนิดหนึ่ง เนื่องจากคำว่าหมู่คงมาจากคำว่า หมู่คณะ หมอลำดังกล่าวยึดแบบการเล่าเรื่องแสดงเป็นแบบละครในตระกูลเดียวกันมีพัฒนาการต่อเนื่องกัน หมอลำที่ได้รับการบันทึกเสียงสมัยแรก ได้แก่คณะอศวิณสีหมอก คณะรังสิมันต์ และอีกหลายคณะตามลำดับลักษณะของหมอลำ แบ่งออกได้เป็นหลายประเภทเช่น หมอลำแมงตับเต่าแสดงเรื่องขุนนางอ้าว ใช้ทำนองลำแบบลำทางยาว ใช้แคน พิณ ซอ บรรเลงประกอบที่เรียกว่า หมอลำแมงตับเต่า เพราะว่ามีบทลำในเชิงตลกที่ขึ้นต้นว่า “แมงตับเต่าแมงเมาขี่หมา จับอยู่ฝ่าแมงมุมแมงสาบ จับขาปลาแมงสาบแมงมุม” ส่วนหมอ

ลำหมูกกชาขาวนั้นแสดงเรื่องสังข์ศิลป์ชัย แสดงโดยหมอลำผู้หญิงล้วน และใส่กางเกงขาสั้นทำให้มองเห็นต้นขาจึงเรียกว่า หมอลำกกชาขาว แต่หมอลำแมงต๊อบเต้ากับหมอลำกกชาขาวเลิกแสดงไปนานแล้ว ปัจจุบันหมอลำเรื่องต่อกลอนแบ่งออกเป็น 3 ทำนอง คือ ทำนองขอนแก่น ทำนองอุบล ทำนองสารคาม-กาฬสินธุ์ 3) ลำเพลิน มีทำนองลำที่ครึกครื้นสนุกสนาน การลำเพลินมี 2 ทำนอง ทำนองเร็วสำหรับเดินเรื่องเรียกว่า เดินกลอน ส่วนทำนองช้าเอื้อนคล้ายลำทางยาว การแต่งกายตามสมัยนิยม ฝ่ายหญิงสมัยแรกนุ่งกระโปรงสั้น ฝ่ายชายสวมชุดทรงเครื่องแบบหมอลำเรื่องต่อกลอน เน้นเรื่องการเต้นเป็นสำคัญเครื่องดนตรีประกอบคือ แคน พิณ คีย์บอร์ด กีตาร์ เบส และกลองชุด ระยะเวลาต่อมานำเอาวงดนตรีลูกทุ่งมาแสดงเป็นส่วนหนึ่ง มีทางเครื่องดนตรีประกอบ จากเวลาประมาณสามทุ่มไปจนถึงเที่ยงคืน หลังจากนั้นจึงเป็นการแสดงหมอลำ วรรณกรรมที่ทำให้หมอลำเพลินรู้จักอย่างกว้างขวางคือเรื่องท้าวกำกาคำ และขุนช้างขุนแผน (สิทธิศักดิ์ จำปาแดง, 2561)

หมอลำให้ความบันเทิงสนุกสนานด้วยเสียง ภาษา และท่าทาง เนื้อเรื่องที่สนุกสนาน เช่น การแสดงหมอลำหมู่โดยนำนิทานหรือวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องต่าง ๆ มาแสดงประกอบการลำ การแสดงหมอลำกลอนที่นำเนื้อหาสาระทั้งทางคติโลกและคติธรรมหรือการเกี่ยวพาราสีขิงไหวชิงพริบกันเป็นต้น นอกจากนี้หมอลำทุกประเภทจะสอดแทรกความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมแฝงไว้ในบทกลอนลำ เพื่อเป็นคติเตือนใจและให้ข้อคิดแก่ผู้ชมผู้ฟังนำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน รวมถึงการแจ้งข่าวสารบ้านเมืองให้รู้ทันกับการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาของสังคมตามยุคสมัย เช่น ให้ความรู้เรื่องอีสานไม่กินปลาดิบ ให้ความรู้เรื่องการวางแผนครอบครัว เป็นต้น ในด้านการเมืองและเอกภาพทางความคิด หมอลำมีบทบาทสำคัญในการเป็นกระบอกเสียงในการเสนอข้อมูลที่เป็นบรรทัดฐานทางสังคมให้คนปฏิบัติเหมือนกัน เช่น ส่งเสริมความรักชาติ ให้ประชาชนมีความรักความสามัคคี รู้จักสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หมอลำจึงถือได้ว่าเป็นสื่อชาวบ้านที่สามารถนำข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ เข้าถึงประชาชนได้ง่ายและรวดเร็ว เช่น การเชิญชวนให้เข้าใช้สิทธิ์เลือกตั้ง การตักเตือนถึงภัยพิบัติ การรณรงค์เรื่องไข้เลือดออก หรือข่าวสารต่าง ๆ ทางราชการที่ต้องการให้ชุมชนได้รับทราบ หมอลำจึงกลายเป็นศิลปะการแสดงที่ทรงอิทธิพลต่อคนอีสานทุกยุคทุกสมัยในด้านมรดกความบันเทิงทางอารมณ์ของชาวอีสานเพราะให้ทั้งความสนุกสนานเพลิดเพลินและความรู้ ความคิด คติธรรม ความเชื่อ ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้ฟังเกิดความเฉลียวฉลาด และมีส่วนช่วยส่งเสริมจริยธรรม รักษาบรรทัดฐานของสังคมช่วยอนุรักษ์วรรณกรรมและศิลปะพื้นบ้าน ถือได้ว่าเป็นการศึกษานอกระบบที่เน้นให้คนประพฤติปฏิบัติในสิ่งที่ดีงาม (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2528)

เส้นทางอาชีพของศิลปินหมอลำในอดีตภาพลักษณ์ของหมอลำคือเป็นผู้มีรายได้น้อยไม่มีการศึกษาและขาดโอกาสทางสังคมเป็นอาชีพที่ถูกเรียกว่า “เดินกินรำกิน” จากการสัมภาษณ์หมอลำ ศิลปินแห่งชาติ ราชศรีวิไล บงสิทธิพร (2567, สัมภาษณ์) ได้กล่าวถึงเส้นทางชีวิตก่อนจะก้าวเข้าสู่เส้นทางศิลปินหมอลำไว้ว่า “ได้เริ่มต้นจากการสอนลูกศิษย์ช่วยพ่อแม่ พี่ชายและพี่สาวเมื่อช่วงอายุ 15-24 ปี และเริ่มออกแสดง หมอลำในอดีตการเดินทางมีความลำบาก ในช่วงแรกของการไปแสดงหมอลำต้องเดินทางด้วยการเดินด้วยเท้าไปยังหมู่บ้านต่าง ๆ ต่อมาจึงมีรถยนต์ยี่ห้อโตโยต้า ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้น (ชาวบ้านจะนิยมเรียกว่า “รถโตโยเปิด” เนื่องจากเสียงของรถยนต์มีเสียงคล้ายกับเสียงเปิด) เป็นการใช้ชีวิตที่เรียกว่า “นอนกลางดินกินกลางทราย” และผู้คนที่ดูถูกหมอลำเนื่องจากเป็นอาชีพที่ไม่มีใบปริญญา ในกระแสสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาส่งผลให้หมอลำมีการปรับตัวเพื่อให้การแสดงดำรงอยู่ได้เรื่อยมาตามกระแสของผู้ชมผู้ฟัง เช่น การจัดคอนเสิร์ตลูกทุ่งหมอลำก่อนการแสดงหมอลำหรือแทรกในบางช่วงของการแสดง โดยผู้แสดงหมอลำในขณะเป็นศิลปินขับร้อง มีนักเต้นหรือทางเครื่องดนตรีประกอบเพลง เป็นต้น เห็นได้ว่าการ

พยายามสร้างความโดดเด่นหรือการนำเสนอสิ่งใหม่เข้าร่วมในการแสดงหมอลำเป็นการปรับคณะของตนให้เข้ากับบริบทสังคมและความต้องการของผู้ชมตลอดเวลา ดังที่ เสียงชัย สาสิเสาร์ และจารุวรรณ ธรรมวัตร (2564) ได้อธิบายไว้ว่า วัฒนธรรมการแสดงหมอลำแต่เดิมจะปรากฏให้เห็นได้ในงานบุญประเพณีหรืองานมหกรรมต่าง ๆ ที่เน้นให้เกิดความสนุกสนานซึ่งนาน ๆ ที่ปีหนึ่งจะได้ชมได้ฟังกัน แต่ในปัจจุบันภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงโดยเฉพาะความเจริญก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยีมีความทันสมัยมากยิ่งขึ้น ทำให้หมอลำแบบดั้งเดิมมีการปรับรูปแบบหรือขนบการแสดงดังจะเห็นได้จากการนำเพลงสตริง เพลงสากลที่มีจังหวะเร้าใจมาผสมผสานกับการแสดงมากขึ้น จึงนับได้ว่าอิทธิพลแห่งหมอลำได้กระจายความนิยมออกไปอย่างกว้างขวางในหลากหลายมิติสามารถแทรกซึมเข้าไปอยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศอย่างน่าสนใจ ในคุณค่าที่มีในหมอลำที่แฝงด้วยสุนทรียภาพในหลายระดับให้ได้รับสัมผัส ตั้งแต่ความงามในเนื้อความ ทำนอง ลีลาการแสดงออก ที่ผสมผสานกันอย่างเป็นธรรมชาตินับแต่เรียบง่ายที่สุดจนถึงอลังการงานสร้าง ดังนั้น หมอลำเป็นศิลปะแขนงหนึ่งที่อยู่คู่กับวิถีชีวิตของคนอีสานมาอย่างยาวนานและยังเป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ของสังคมอีสานที่สามารถสะท้อนทั้งในด้านปรัชญา ความคิด ทศนคติ รสนิยม วิถีชีวิต และวัฒนธรรมท้องถิ่นอีสานที่รวบรวมองค์ความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นแนวทางการใช้ชีวิตของคนอีสานบรรจุเข้าเป็นสาระแห่งกลอนลำ นอกจากลีลา ท่วงทำนองการแสดงออกที่เรียกว่า “วาด” นั้น คือ สำเนียงภาษาอันเป็นเอกลักษณ์บ่งบอกความโดดเด่น แตกต่าง ที่บ่งบอกอัตลักษณ์ของหมอลำที่ชัดเจนอีกอย่างหนึ่งคือ “การโอ” หรือภาษาหมอลำเรียกว่า “โละนอ”

จากคำว่า “โละนอ” อันมีต้นกำเนิดมาจากภาษาพูดและภาษาในวรรณกรรมได้พัฒนามาเป็นภาษาเพลงหรือภาษาหมอลำ คือคำว่า “โละนอ” จึงกลายมาเป็นธรรมเนียมการเกริ่นนำขึ้นเพลงเฉพาะภาษาตระกูลลาวล้านช้างและเป็นเอกลักษณ์ของหมอลำอีสาน ซึ่งคำว่า “โละนอ” ในการขับร้องหมอลำมีความหมายอยู่ 5 ประการ คือ 1) เป็นการเกริ่นนำ เพื่อบอกกล่าวคู่ลำหรือคู่ขับก่อนที่จะร้องกล่าวถ้อยคำต่อไป 2) เป็นการตั้งเสียง (Tune) ระหว่างเสียงหมอลำและเสียงแคนในอยู่ในลาย (Mode) เดียวกัน ไม่เช่นนั้นเสียงลำอาจจะเพี้ยน คือร้องไม่เข้ากับเสียงแคนได้ 3) เป็นการอวดน้ำเสียงของหมอลำเนื่องจากการขึ้นต้นคำว่า “โละนอ” หมอลำจะสามารถเอื้อนเสียงหรือเล่นลูกคอได้อย่างเต็มที่ 4) เป็นการรักษารูปแบบคำที่ใช้แสดงออกเกี่ยวกับการเกี้ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาวก่อนที่จะพัฒนามาเป็นภาษาเพลงในปัจจุบัน 5) แสดงถึงอัตลักษณ์ทางด้านภาษาเพลงพื้นบ้านตระกูลลาวล้านช้าง ดังนั้นการโอหรือโละนอจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญในการขับร้องหมอลำทุกประเภทและเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยให้เกิดความสุนทรีย์ในการรับฟัง (ฉวีวรรณ พันธุ, 2567, สัมภาษณ์)

ดังนั้นจากข้อมูลข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเกิดแรงบันดาลใจในการศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลหมอลำเพื่อทำเป็นฐานข้อมูลในรูปแบบงานสร้างสรรค์การแสดงทางด้านนาฏศิลป์ที่แสดงให้เห็นถึงประเภทของหมอลำ เส้นทางดำเนินชีวิตของศิลปินหมอลำในอดีต รวมถึงการยกย่องเชิดชูเกียรติหมอลำ ในฐานะที่เป็นศิลปะแขนงหนึ่งของภาคอีสานที่มีหนึ่งเดียวในโลกที่เปรียบเสมือนลมหายใจของชาวอีสาน และเป็นมรดกที่กำลังถูกผลักดันเสนอเพื่อเข้าสู่มรดกโลก อีกทั้งเพื่อเป็นการอนุรักษ์ พื้นฟู โดยนำภูมิปัญญาของหมอลำมาเสนอในมิติใหม่ที่มีความทันสมัยแต่ยังคงไว้ซึ่งรากเหง้าดั้งเดิม เพื่อเป็นสื่อนำเสนอเพื่อดึงดูดให้ผู้ชมผู้ฟังหันมาสนใจและตระหนักถึงคุณค่าของหมอลำศิลปะการแสดงพื้นบ้านที่สะท้อนถึงรากเหง้าและภูมิปัญญาของอีสานอย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ
2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ”

การทบทวนวรรณกรรม

หมอลำ ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่สะท้อนวิถีชีวิต ความเชื่อ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวอีสาน ผ่านการขับร้องและท่าทางการแสดงที่มีเอกลักษณ์ (กาญจนา นาคสุวรรณ, 2560) เดิมหมอลำมีจุดประสงค์เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวทางศาสนา นิทานพื้นบ้าน และคำสอนทางวัฒนธรรม แต่ต่อมาได้พัฒนาให้มีความบันเทิงและรูปแบบการแสดงที่หลากหลายยิ่งขึ้น (วรพจน์ อินทรสมบัติ, 2562) ในด้านอัตลักษณ์ หมอลำมีองค์ประกอบเฉพาะ เช่น การใช้ภาษาอีสาน เครื่องแต่งกายพื้นเมือง ดนตรีพื้นบ้านอย่างโปงลางและแคน รวมถึงลักษณะการแสดงที่สอดแทรกอารมณ์ขันและบทสนทนาแบบพื้นบ้าน ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเป็นอีสานอย่างชัดเจน (สมคิด พรหมมา, 2564) การศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำจึงเป็นพื้นฐานสำคัญในการต่อยอดและสร้างสรรค์ผลงานศิลปะร่วมสมัยที่คงไว้ซึ่งรากวัฒนธรรมท้องถิ่น สำหรับการสร้างสรรค์การแสดงชุด “โอละนอ” การนำองค์ประกอบของหมอลำ เช่น จังหวะ ทำนอง และลีลาท่าทาง มาประยุกต์เข้ากับแนวทางศิลปะการละครสมัยใหม่ เป็นแนวทางหนึ่งในการอนุรักษ์และฟื้นฟูศิลปะพื้นบ้านให้ยังคงมีชีวิตชีวาในสังคมร่วมสมัย (จิราภรณ์ ศรีวงษา, 2566)

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. **กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย** ได้แก่ ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้เลือกกลุ่มประชากรตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เป็นการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพที่ใช้ในการวิจัย วิธีนี้เน้นเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์ตรงหรือมีความรู้เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อวิจัย โดยคณะผู้วิจัยได้แบ่งกลุ่มประชากรตัวอย่างออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1.1 กลุ่มผู้รู้ (Key informant) เป็นกลุ่มบุคคลที่ให้ข้อมูลเชิงลึกและสำคัญเกี่ยวกับความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ รวมถึงการปฏิบัติท่วงท่าประกอบการขับร้องหมอลำ สามารถที่จะให้ข้อมูลได้เที่ยงตรงโดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง และ 1.2 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ซึ่งมีประสบการณ์มากกว่า 50 ปี จำนวน 3 ท่าน ประกอบด้วย 1) ผู้ปฏิบัติทางด้านนาฏศิลป์ จำนวน 1 ท่าน 2) ผู้ปฏิบัติทางด้านดนตรีอีสานพื้นบ้าน และ 3) ศิลปินลูกทุ่งหมอลำ

2. **เครื่องมือในการวิจัย** ได้แก่ ประกอบด้วย

2.1 แบบสัมภาษณ์ (Interviews) แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Unstructured Interviews) ใช้สัมภาษณ์ตามความมุ่งหมายของการวิจัย ประกอบด้วย 3 ตอน คือ ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนบุคคลของผู้ให้สัมภาษณ์ ตอนที่ 2 ประเด็นข้อคำถามตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และตอนที่ 3 ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม มีลักษณะเป็นแบบปลายเปิด (Open Ended) เพื่อจับประเด็นนำมาตีความหมายโดยใช้ทฤษฎี และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) เพื่อหาคำตอบถึงความเป็นมาและพัฒนาการของหมอลำ และนำมาสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ในการสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานต่อไป

2.2 แบบสังเกต (Observation) ใช้สำหรับการสังเกตจากผลงานการแสดงของศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ถือเป็นการสังเกตและรวบรวมข้อมูลที่สำคัญสำหรับการวิจัย เพราะจะได้ทราบถึงรูปแบบการแสดงของศิลปินแห่งชาติแต่ละบุคคล เนื่องจากศิลปินจะมีรูปแบบการแสดงที่แตกต่างกันออกไปในเรื่องของเนื้อหา อรรถลักษณะและลีลาการลำเฉพาะตัว คณะผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างและศึกษาข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยเพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงาน

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก 1) ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย และ 2) ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) คือ เป็นข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมเอกสารต่าง ๆ (Document Research) อาทิ หนังสือ ตำรา เอกสารวิชาการ งานวิจัย และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ที่เกี่ยวข้อง เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพ โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลที่ได้จากการสังเกต สัมภาษณ์ และสนทนา มาทำการวิเคราะห์โดยตรวจสอบข้อมูลที่สัมภาษณ์จากกลุ่มประชากรแล้วนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ สรุปและวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละกลุ่มจากเครื่องมือและนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียงตามความมุ่งหมายแบบเชิงเนื้อหา

ผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถจำแนกผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ

ผลการวิจัยพบว่า ความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ หมอลำเป็นมหรสพพื้นบ้านที่สำคัญที่สุดของชาวอีสานและอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมาอย่างยาวนาน การเกิดขึ้นของหมอลำมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีวิตของชาวอีสานที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ชอบความสนุกสนานหลังเสร็จจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวจึงหากิจกรรมเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ หมอลำจึงเป็นศิลปะที่สร้างความบันเทิงและอยู่คู่กับชุมชนชาวอีสานมาอย่างยาวนาน ซึ่งคณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอลำวีรณ ดำเนิน (2567, สัมภาษณ์) ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ ได้กล่าวไว้ว่า หมอลำเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่มีใครทราบ หมอลำมีต้นกำเนิดมาจากหลายทำเนียม แต่สำหรับตัวของแม่นั้น หมอลำเกิดจากการทำเนียมการอ่านหนังสือผูกใบลาน และได้จัดหมวดหมู่ของหมอลำในภาคอีสานไว้เป็น 5 ประเภทหลัก ๆ ซึ่งหมอลำแต่ละประเภทจะมีอัตลักษณ์แตกต่างกันทั้งในเนื้อหาการลำ นักแสดง ดนตรี เครื่องแต่งกาย รูปแบบการแสดง อุปกรณ์ประกอบการแสดงแยกตามประเภทได้ ดังนี้

1.1 หมอลำพื้น เป็นการลำที่ใช้แสดงหรือผู้ลำเพียงคนเดียว ส่วนมากเป็นหมอลำผู้ชาย เป็นการเล่านิทานพื้นบ้านและวรรณกรรมอีสาน เรื่องที่หมอลำพื้นนิยมนำมาลำ คือเรื่องท้าวทศเกษ ท้าวสีฐาน เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นชาดก หมอลำพื้นจะแต่งกายด้วยเสื้อขาว นุ่งโจง มีผ้าขาวม้าพาดไหล่ อุปกรณ์ที่ใช้แสดงจะมีเพียงผ้าขาวม้าพาดไหล่เฉียงแล้วก็สมมุติตนตามท้องเรื่องโดยจะสมมุติตัวเองเป็นทั้งกษัตริย์ เสนาอำมาตย์ ผู้ร้าย ตัวตลก และอื่น ๆ แล้วแต่จะสมมุติ โดยมีแคนเป็นดนตรีประกอบการแสดงเป่าคลอการลำไปด้วย เรื่องแต่ละเรื่องเป็นเรื่องยาวมากต้องใช้ระยะเวลาในการลำถึงหนึ่งคืนหรือสองคืนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของหมอลำที่จะลำ

1.2 หมอลำกลอนหรือหมอลำประชัน เป็นการลำที่ว่ากลอนโต้ตอบกันเป็นทำนองลำทางสั้น ทางยาว และทางเต้ย ในทำนองทางเต้ยนั้นจะประกอบด้วยทำนองเต้ยธรรมดา เต้ย โขง เต้ยพม่ารำขวัญ เต้ยหัวดอนตาลหรือหัวโนนตาล ซึ่งจะมีเสียง แคนคลอไปเรื่อย ๆ เวลาเปลี่ยนหมอลำหรือเวลาหมอลำเกี่ยวกับ เป็นการหยิบยกเอาองค์ความรู้การได้ว่าที่หรือการลำสู้กันระหว่าง ชายหญิง แต่ส่วนมากจะไม่ค่อยมีผู้หญิงเพราะว่ากลอนลำในบทได้ว่าที่นั้นเอามาจากหนังสือผูก มีเครื่องดนตรีประกอบเพียงชนิดเดียว คือแคน การลำมีทั้งลำเรื่องนิทานโบราณคดีอีสาน เรียกว่า ลำเรื่องต่อกลอนลำทวย (ทวยโจทย์) ปัญหา ต่อมามีการเพิ่มผู้ลำ ขึ้นอีกหนึ่งคนอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้ การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายชายจะนุ่งโจงกระเบน เสื้อแขนยาว ผ้าผูกเอว รองเท้า ส่วน หมอลำกลอนฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุง เสื้อแขนยาว ผ้าสไบ รองเท้า เครื่องประดับ

1.3 หมอลำหมู่ หรือหมอลำเรื่อง ลำเป็นหมู่คณะ ลำหมู่ได้แบบอย่างการแต่งกายมาจากลิเกและได้แบบอย่างการลำมาจากการลำพื้นและลำกลอน คณะหมอลำหมู่ประกอบด้วยคน 15-30 คน ตัวละครประกอบด้วย พระราชา พระราชินี เจ้าชาย เจ้าหญิง คนใช้ พ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสาว ฤๅษี เทวดา และภูติผี คนใช้ปกติจะแสดงเป็นตัวตลกด้วย หมอลำแต่ละคนจะสวมใส่เครื่องตามบทบาทในท้องเรื่อง ส่วนมากเรื่องที่จะลำในหมอลำหมู่จะเป็นเรื่องที่หมอลำพื้นนิยมใช้ลำกันซึ่งเรื่องเหล่านี้ได้มาจากนิทานชาดกของภาคอีสาน ทำนองหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องในภาคอีสานมีทำนองหลัก ๆ ได้แก่ ทำนองลำเพลิน ทำนองอุบล ทำนองขอนแก่น ทำนองสารคาม ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองลาวเวียง เป็นต้น หมอลำหมู่จะแสดงบน เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบลำหมู่ คือ แคน แต่ปัจจุบันหมอลำส่วนมากใช้เครื่องดนตรีฝรั่ง เช่น กลองชุด ทรัมเป็ต แซกโซโฟน หรือกีตาร์ แต่เครื่องดนตรีพวกนี้จะใช้ประกอบเครื่องดนตรีลูกทุ่งมากกว่าประกอบหมอลำหมู่ ดังนั้น แคนก็ยังเป็นเครื่องดนตรีสำหรับประกอบการลำ อยู่ดี แล้วยังแคนที่ใช้ประกอบการลำหมู่ส่วนมากใช้หลายใหญ่

1.4 หมอลำพิธีกรรมหรือหมอลำผีฟ้า เป็นการลำที่มีจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ รักษาคนป่วยและพยากรณ์ดินฟ้าอากาศ ทำนองลำเป็นจังหวะสั้นบ้างยาวบ้าง เครื่องดนตรีที่ใช้มี แคน และ กลอง เนื้อหาหมอลำเป็นการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บอกวิธีรักษาให้กับผู้ป่วย มีผู้ลำเพียงคนเดียว มีบริวารเป็นผู้พ้อนรำ ลีลาการพ้อนรำไม่มีแบบแผนแน่นอน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยคนแต่ก่อนเชื่อว่าเป็นการกระทำของผีร้ายต้องไล่ผีร้ายออกไป เรียกพิธีลำผีฟ้า โดยการลำจะเป่าแคนบวงสรวงเพื่อให้คนป่วยหายจากการของโรคที่เป็นอยู่ สำหรับพิธีกรรมลำผีฟ้า นั้นจะมีองค์ประกอบ 4 อย่างที่สำคัญคือ 1) หมอลำ คือร่างทรงหมอลำผีฟ้าที่ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารต่อรองกับผีฟ้า 2) หมอแคน คือผู้ที่ทำหน้าที่เป่าแคนเพื่อให้จังหวะในการประกอบพิธีลำผีฟ้า 3) ผู้ป่วย คือผู้ที่ต้องการรักษาอาการให้หายป่วย และ 4) เครื่องคาย หมายถึงเครื่องสักการบูชา ที่ใช้ในการทำพิธีลำผีฟ้า การแต่งกายจะนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อสีขาว สไบ มีดอกไม้คาดหัวและคาดอก

1.5 หมอลำท้องถิ่นหรือหมอลำชาติพันธุ์ เป็นหมอลำที่กำเนิดขึ้นตามชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคอีสาน โดยแบ่งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์คือ อีสานใต้ จะเรียกว่า เจริญ กันตรึม ส่วนทางอีสานเหนือแถบกลุ่มแม่น้ำโขงจะได้รับอิทธิพลจากประเทศลาว เรียกว่า ลำหรือซำ เช่น ลำสาละวัน ลำภูไท ลำคอนสารวัน ลำดังหวาย ซำห่มหลวงพระบาง ซำจิม ซำซำเหนือ (รูปนี้ ภูมิพันธุ์, 2566) แต่ละชาติพันธุ์นั้นจะนำเอาเอกลักษณ์เด่นของตัวเองมาทำให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยคณะผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มอีสานตอนบน คือ ลำผู้ไท กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท จัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไต-กะได สาขาไตในปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มปะปนอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ในเขตจังหวัดนครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร และบางส่วนของจังหวัดอุบลราชธานี อุตรดิตถ์ บ้านป่าหนาดจังหวัดเลย เป็นกลุ่มหนึ่งที่รักษาวินัยวัฒนธรรมของตนไว้ได้อย่างดี มีการนับถือพุทธศาสนา โดยปรับให้เข้ากับ

จาริตประเพณีของตน รวมทั้งมีการนับถือภูตผีควบคู่กันไปด้วย การแต่งกาย ผู้ชายนิยมุ่งกางเกงขาสั้นครึ่งน่อง (ขาก้วย) สีดำหรือ
โสร่งตาหมากรุกเสื้อใช้ตาสีดำเดียวกับกางเกงคอกลมแคบขิดคอ ผ่าอกตลอดชายเสื้อชายขวาผ่าเหมือนเสื้อกุยเฮงแขนยาวจรด
ข้อมือหรือสั้นครึ่งแขนมีผ้าคาดเอวและโพกศีรษะ ผู้ชายโบราณมักนิยมสักแขนขาลายด้วยหมึกสีดำแดง ถือเป็นความสวยงามและ
เพื่ออยู่ยงคงกระพัน ส่วนผู้หญิงนิยมุ่งผ้าถุงที่ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมใบครามหรือมะเกลือ เย็บต่อด้วยเชิงเป็นริ้วตามยาว สวมเสื้อแขน
ยาวทรงกระบอก คอตั้ง เครื่องประดับใช้กำไลข้อมือ ข้อเท้า คอสวม ลูกประคำ สร้อยเฉียง ไหล่สังวาลย์ ปิ่นปักมวยผม ต่างหู พวก
เต่าร้าง กระดุมเสื้อล้วนเป็นเครื่องทำด้วยทองทั้งสิ้น ทรงผม สตรีผู้ไททุกคนไม่ว่ารุ่นสาวหรือผู้แก่เฒ่าไว้ผมขมวดเกล้ามนทรงสูงเอียง
ซ้ายหรือขวานิดหน่อยตามถนัด เสียบด้วยปิ่นหรือลูกประคำประดับที่ขมวดมวย

2. การสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ”

ผลการวิจัยพบว่า การสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ” การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด โอละนอ
มีการแบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏศิลป์ การประกอบสร้างงานทางด้านนาฏศิลป์นั้นจำเป็นต้องมีหลักการทาง
ความคิดตามหลักนาฏศิลป์เป็นอย่างดีเพื่อกระบวนการทำรำที่สวยงาม การเคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายทางท่ารำโดย
สอดคล้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ ความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ประเพณี ดนตรี คำร้อง การละเล่นและเครื่องแต่งกาย ทำให้
เกิดเป็นการแสดงที่สวยงามและเป็นการแสดงที่ผ่านทางด้านความคิดในด้านท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การใช้ท่ารำ การเคลื่อนไหว
ของผู้แสดงที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของหมอลำและดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นแล้วแต่ผ่านการศึกษาจากกระบวนการ
สร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ จึงได้ชื่อชุดการแสดง โอละนอ

ลีลาท่าฟ้อนเป็นการแสดงกิริยาอาการของอวัยวะส่วนต่าง ๆ เช่น มือ เท้า แขน ขา ศีรษะ และลำตัวที่มนุษย์ประดิษฐ์
สร้างสรรค์ขึ้นเป็นท่าฟ้อน ถือเป็นารอวตฝีมือในการร่ายรำของมนุษย์แต่ละบุคคล ซึ่งลีลาท่าฟ้อนจะขึ้นอยู่กับการฝึกฝนจนเกิด
เป็นความชำนาญตามหลักนาฏยประดิษฐ์ และสามารถคิดประดิษฐ์ท่าขึ้นเองได้ สามารถแบ่งลีลาท่าฟ้อนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ
1) ท่าฟ้อนแบบอิสระเป็น อิสระ เป็นท่าฟ้อนที่ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคลที่จะแสดง
ออกเป็นท่าฟ้อนของตนในรูปแบบใด และ 2) ท่าฟ้อนที่เป็นแบบแผน เป็นท่าฟ้อนที่มีการกำหนดรูปแบบแน่นอนตายตัวไม่ว่าจะ
เป็นมือ เท้า แขน ขา ศีรษะ และ ลำตัวให้มีรูปแบบเดียวกัน ท่าฟ้อนต้องพร้อมเพียงกัน ลีลาการร่ายรำอันงดงามทางนาฏศิลป์นั้น
ต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนและเวลาในการศึกษา โดยมีการฝึกฝนและใช้เวลาในการศึกษาโดยมีการฝึกหัดพื้นฐานอย่างถูกต้อง
และพัฒนาการเรียนรู้มาตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง นาฏยศิลป์เป็นศิลปะแขนงหนึ่งแสดงถึงสุนทรียภาพของบุคคล
สุนทรียภาพทางนาฏศิลป์เกิดจากการประดิษฐ์ท่าทำให้จิตรบรรจงสอดคล้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ดนตรี เครื่อง
แต่งกายได้อย่างกลมกลืน เกิดเป็นการแสดงที่งดงาม และองค์ประกอบที่สำคัญคือ กระบวนการทำรำที่ปรมาจารย์ด้านนาฏศิลป์ได้คิด
ขึ้นมาเป็นแม่ท่าของนาฏศิลป์ไทย ที่มีความงดงามและใช้ในการแสดงต่าง ๆ เช่น การแสดงโขน ละครการละเล่นพื้นเมือง ระบำ รำ
ฟ้อน ซึ่งการแสดงแต่ละประเภทมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไปล้วนแต่มีคุณลักษณะและความงามทั้งสิ้น การ
สร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์ ชุด โอละนอ มีการแบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏศิลป์ พบว่า การประกอบสร้าง
งานทางด้านนาฏศิลป์นั้นหลักการทางความคิดตามหลักนาฏศิลป์เป็นอย่างดี เพื่อกระบวนการทำรำที่สวยงาม การใช้การ
เคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ ดนตรีและเครื่องแต่งกายจึงทำให้เกิดเป็นการ

แสดงที่สวยงามและเป็นการแสดงที่ผ่านกระบวนการทางด้านความคิดในด้านท่ารำและดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษามาจากกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ จึงได้ชื่อชุดการแสดง โอละนอ

จากแนวคิดที่ได้กำหนดการนำเสนอกระบวนการรำโดยมีการนำเอกลักษณ์ซึ่งล้วนแต่สัมพันธ์กับดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการฟ้อนรำ เมื่อตัวละครหรือนาฏยศิลป์อยู่ในอารมณ์ใด ดนตรีที่จะนำมาใช้ต้องคัดเลือกให้เหมาะสมทั้งท่วงทำนอง เสียง จังหวะ ทั้งนี้ผู้สร้างสรรค์ได้ออกแบบการแสดงเป็น 3 ช่วง คือ 1) ช่วงที่ 1 สื่อให้เห็นถึงต้นกำเนิดของหมอลำ 5 ประเภทได้แก่ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำผีฟ้า และหมอลำท้องถิ่น ที่เกิดจากธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกโบราณ และการฝึกหัดหมอลำ 2) ช่วงที่ 2 สื่อให้เห็นถึงเรื่องราวชีวิตในเส้นทางอาชีพหมอลำของศิลปินหมอลำในอดีตและเรื่องราว การเดินทาง การยกอ้อยยอครูก่อนทำการแสดง การแต่งตัว และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังเวที ดังวลีที่ว่า “วิหคไผ่ผินดั่งศิลปินหกละเหิน” และ 3) ช่วงที่ 3 สื่อให้เห็นถึงการยกย่องเชิดชูหมอลำ ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังถูกผลักดันเสนอเพื่อขึ้นทะเบียนสู่มรดกโลก ผ่านบทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ จากวลีของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินที่ว่า “หมอลำ คือ เสียงแห่งแผ่นดินอีสาน ตามตัวอย่างภาพประกอบโดยสังเขป

ภาพประกอบที่ 1-2 เป็นการแสดงสื่อถึงต้นกำเนิดของหมอลำ 5 ประเภทที่เกิดจากธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกโบราณ และการฝึกหัดหมอลำ (สุดารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

ภาพประกอบที่ 3-4 เป็นการแสดงที่สื่อให้เห็นถึงเรื่องราวชีวิตในเส้นทางอาชีพหมอลำของศิลปินหมอลำในอดีตและเรื่องราว การเดินทาง การยกอ้อยยอครูก่อนทำการแสดง การแต่งตัว และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังเวที (สุดารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

ภาพประกอบที่ 5-6 สื่อให้เห็นถึงการยกย่องเชิดชูหมอลำ ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังถูกผลักดันเสนอเพื่อขึ้นทะเบียนสู่มรดกโลก (สุดารัตน์ อาคมะพันธ์ และคณะ, 2568)

และเครื่องแต่งกาย การออกแบบเครื่องแต่งกาย กำหนดเครื่องแต่งกายให้เป็นเครื่องแต่งกายของหมอลำทั้ง 5 ประเภท ได้แก่ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำผีฟ้า และหมอลำท้องถิ่น (ผู้ไท) มีการออกแบบชุดสร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่เพื่อใช้ในการแสดง และมีการแต่งตัวตามบทบาทการแสดง ได้แก่ คนอ่านหนังสือผูกใบลาน พ่อ ลูก และหมอแคน การแต่งกายของนักแสดง หมอลำพื้น สวมเสื้อสีขาว นุ่งโจงสีน้ำตาล ผ้าขาวม้าพาดไหล่

ภาพประกอบที่ 7 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงหมอลำพื้น (สุดารัตน์ อาคมะพันธ์ และคณะ, 2568)

การแต่งกายของนักแสดง หมอลำกลอนผู้ชายและหมอลำกลอนผู้หญิง (หมอลำกลอนผู้ชาย) สวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าโสร่ง ผ้ามัดเอว เข็มกลัดอก ร้องเท้าคัทชู (หมอลำกลอนผู้หญิง) สวมเสื้อแขนยาว นุ่งผ้าถุง ห่มผ้าสไบ ใส่สร้อยมุก ต่างหู ดอกไม้ติดผม เข็มกลัดอก รองเท้า

ภาพประกอบที่ 8-9 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงหมอลำกลอนผู้ชายและหมอลำกลอนผู้หญิง (สุดารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

การแต่งกายของนักแสดง หมอลำหมู่ชายและหมอลำหมู่ผู้หญิง (หมอลำหมู่ชาย) สวมเสื้อแขนสั้น เสื้อกั๊ก สนับเพลา ผ้าถุง บังาย ผ้าคาดเอว ผ้ามัดหัว ขนนก ต่างหู สร้อย หัวเข็มขัด สังข์वाल กำไลข้อมือ ถุงเท้า รองเท้าคัทชู (หมอลำหมู่ผู้หญิง) สวมชุดไทยดุสิต มงกุฎ สร้อย เข็มขัด กำไล รองเท้า

ภาพประกอบที่ 10-11 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงหมอลำหมู่ผู้ชายและหมอลำหมู่ผู้หญิง (สุดารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

การแต่งกายของนักแสดง หมอลำผีฟ้า สวมเสื้อสีขาว นุ่งผ้าถุง พาดสไบเฉียง ดอกไม้คาดหัวและคาดอก

ภาพประกอบที่ 12 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงหมอลำผีฟ้า (สุตารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

การแต่งกายของนักแสดง หมอลำท้องถิ่น (ผู้ไท) สวมเสื้อสีกรม นุ่งผ้าถุง ห่มสไบ ผ้าแพรมนติดผม

ภาพประกอบที่ 13 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงหมอลำท้องถิ่น (ผู้ไท) (สุตารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

การแต่งกายของนักแสดง คนอ่านหนังสือผูก/พ่อ 1. เสื้อแขนยาว 2. สร้อยพระ 3. ผ้ามัดเอว 4. โสร่ง

ภาพประกอบที่ 14 รูปแบบการแต่งกายของนักแสดงคนอ่านหนังสือผูก/พ่อ (สุตารัตน์ อาคมะพันธุ์ และคณะ, 2568)

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ได้ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ พบว่า ความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ หมอลำเป็นมหรสพพื้นบ้านที่สำคัญที่สุดของชาวอีสานและอยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมาอย่างยาวนาน การเกิดขึ้นของหมอลำมีปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสังคมและวัฒนธรรมประเพณี การดำรงชีวิตของชาวอีสานที่มีความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย ชอบความสนุกสนานหลังเสร็จจากฤดูกาลเก็บเกี่ยวจึงหากิจกรรมเพื่อผ่อนคลายอารมณ์ หมอลำจึงเป็นศิลปะที่สร้างความบันเทิงและอยู่คู่กับชุมชนชาวอีสานมาอย่างยาวนาน ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์ (2530) ได้อธิบายการกำเนิดของหมอลำไว้ว่า หมอลำมีต้นกำเนิดจากทำเนียบ 4 อย่างคือการเล่านิทาน การเฝ้าผญา การสูตรขวัญ และการเทศน์ มีนักวิชาการหลายท่านได้เก็บรวบรวมข้อมูลและอธิบายไว้ตามทัศนคติมุมมองที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งคณะผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์หมอลำด้าววรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ (2567, สัมภาษณ์) ที่มีความเชี่ยวชาญทางด้านศิลปะการแสดงหมอลำ ได้กล่าวไว้ว่า หมอลำเกิดขึ้นมาตั้งแต่เมื่อใดนั้นไม่มีใครทราบ หมอลำมีต้นกำเนิดมาจากหลายทำเนียบ แต่สำหรับตัวของเมื่อนั้น หมอลำเกิดจากทำเนียบการอ่านหนังสือผูกโบราณ และได้จัดหมวดหมู่ของหมอลำในภาคอีสานไว้เป็น 5 ประเภทหลัก ๆ ซึ่งหมอลำแต่ละประเภทจะมีอัตลักษณ์แตกต่างกันทั้งในเนื้อหาการลำ นักแสดง ดนตรี เครื่องแต่งกาย รูปแบบการแสดง อุปกรณ์ประกอบการแสดงแยกตามประเภทได้ ดังนี้

1.1 หมอลำพื้น เป็นการลำที่ใช้แสดงหรือผู้ลำเพียงคนเดียว ส่วนมากเป็นหมอลำผู้ชาย เป็นการเล่านิทานพื้นบ้านและวรรณกรรมอีสาน เรื่องที่หมอลำพื้นนิยมนำมาลำ คือเรื่องท้าวผกาศ ท้าวสีฐาน เป็นต้น ซึ่งล้วนแต่เป็นชาดก หมอลำพื้นจะแต่งกายด้วยเสื้อสีขาว นุ่งโจง มีผ้าขาวม้าพาดไหล่ อุปกรณ์ที่ใช้แสดงจะมีเพียงผ้าขาวม้าพาดไหล่เฉียงแล้วก็สมมุติตนตามท้องเรื่องโดยจะสมมุติตัวเองเป็นทั้งกษัตริย์ เสนาอำมาตย์ ผู้ร้าย ตัวตลก และอื่น ๆ แล้วแต่จะสมมุติ โดยมีแคนเป็นดนตรีประกอบการแสดงเป่าคลอการลำไปด้วย เรื่องแต่ละเรื่องเป็นเรื่องยาวมากต้องใช้ระยะเวลาในการลำถึงหนึ่งคืนหรือสองคืนทั้งนี้ขึ้นอยู่กับรายละเอียดของหมอลำที่จะลำ

1.2 หมอลำกลอนหรือหมอลำประชัน เป็นการลำที่วาทกลอนโต้ตอบกันเป็นทำนองลำทางสั้น ทางยาว และทางเต้ย ในทำนองทางเต้ยนั้นจะประกอบด้วยทำนองเต้ยธรรมดา เต้ย โขง เต้ยพม่าราชวัณ เต้ยหัวดอนตาลหรือหัวโนนตาล ซึ่งจะมีเสียงแคนคลอไปเรื่อย ๆ เวลาเปลี่ยนหมอลำหรือเวลาหมอลำเดียวกัน เป็นการหยิบยกเอางอคำความรู้สึกได้ว่าที่หรือการลำสู้กันระหว่างชายหญิง แต่ส่วนมากจะไม่ค่อยมีผู้หญิงเพราะว่ากลอนลำในบทได้ว่าที่นั้นเอามาจากหนังสือผูก มีเครื่องดนตรีประกอบเพียงชนิดเดียวคือแคน การลำมีทั้งลำเรื่องนิทานโบราณคดีอีสาน เรียกว่า ลำเรื่องต่อกลอนลำทวย (ทวยโจทย์) ปัญหา ต่อมามีการเพิ่มผู้ลำขึ้นอีกหนึ่งคนอาจเป็นชายหรือหญิงก็ได้ การแต่งกายของหมอลำกลอนฝ่ายชายจะนุ่งโจง เสื้อแขนยาว ผ้าผูกเอว รองเท้า ส่วนหมอลำกลอนฝ่ายหญิงจะนุ่งผ้าถุง เสื้อแขนยาว ผ้าสไบ รองเท้า เครื่องประดับ

1.3 หมอลำหมู่ หรือหมอลำเรื่อง ลำเป็นหมู่คณะ ลำหมู่ได้แบบอย่างการแต่งกายมาจากลิเกและได้แบบอย่างการลำมาจากการลำพื้นและลำกลอน คณะหมอลำหมู่ประกอบด้วยคน 15-30 คน ตัวละครประกอบด้วย พระราชา พระราชินี เจ้าชาย เจ้าหญิง คนใช้ พ่อ แม่ ลูกชาย ลูกสาว ฤๅษี เทวดา และภูติผี คนใช้ปกติจะแสดงเป็นตัวตลกด้วย หมอลำแต่ละคนจะสวมใส่เครื่องตามบทบาทในท้องเรื่อง ส่วนมากเรื่องที่จะลำในหมอลำหมู่จะเป็นเรื่องที่หมอลำพื้นนิยมใช้ลำกันซึ่งเรื่องเหล่านี้ได้มาจากนิทานชาดกของภาคอีสาน ทำนองหมอลำหมู่หรือหมอลำเรื่องในภาคอีสานมีทำนองหลัก ๆ ได้แก่ ทำนองลำเพลิน ทำนองอุบล ทำนอง

ขอนแก่น ทำนองสารคาม ทำนองกาฬสินธุ์ ทำนองลาวเวียง เป็นต้น หมอลำหม่อจะแสดงบน เครื่องดนตรีที่ใช้ในการประกอบลำหม่อ คือ แคน แต่ปัจจุบันหมอลำส่วนมากใช้เครื่องดนตรีฝรั่ง เช่น กลองชุด ทรัมเป็ต แซกโซโฟน หรือกีตาร์ แต่เครื่องดนตรีพวกนี้จะใช้ประกอบเครื่องดนตรีลูกทุ่งมากกว่าประกอบหมอลำหม่อ ดังนั้น แคนก็ยังเป็นเครื่องดนตรีสำหรับประกอบการ ลำ อยู่ดี ปลายแคนที่ใช้ประกอบลำหม่อส่วนมากใช้ลายใหญ่

1.4 หมอลำพิธีกรรมหรือหมอลำผีฟ้า เป็นการลำที่มีจุดมุ่งหมาย 2 ประการ คือ รักษาคนป่วยและพยากรณ์ดินฟ้าอากาศ ทำนองลำเป็นจังหวะสั้นบ้างยาวบ้าง เครื่องดนตรีที่ใช้มี แคน และ กลอง เนื้อหากลอนลำเป็นการกล่าวถึงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ขอให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์บอกรักษาให้กับผู้ป่วย มีผู้ลำเพียงคนเดียว มีบริวารเป็นผู้พ้อนรำ ลีลาการพ้อนรำไม่มีเป็นแบบแผนแน่นอน เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยคนแต่ก่อนเชื่อว่าเป็นการกระทำของผีร้ายต้องไล่ผีร้ายออกไป เรียกพิธีลำผีฟ้า โดยการลำจะเป่าแคนบวงสรวงเพื่อให้คนป่วยหายจากอาการของโรคที่เป็นอยู่ สำหรับพิธีกรรมลำผีฟ้า นั้นจะมีองค์ประกอบ 4 อย่างที่สำคัญคือ 1) หมอลำ คือร่างทรงหมอลำผีฟ้าที่ทำหน้าที่เป็นผู้สื่อสารต่อรองกับผีฟ้า 2) หมอแคน คือผู้ที่ทำหน้าที่เป่าแคนเพื่อให้จังหวะในการประกอบพิธีลำผีฟ้า 3) ผู้ป่วย คือผู้ที่ต้องการรักษาอาการให้หายป่วย และ 4) เครื่องคาย หมายถึงเครื่องสักการบูชา ที่ใช้ในการทำพิธีลำผีฟ้า การแต่งกายจะนุ่งผ้าถุง สวมเสื้อสีขาว สไบ มีดอกไม้คาดหัวและคาดอก

1.5 หมอลำท้องถิ่นหรือหมอลำชาติพันธุ์ เป็นหมอลำที่กำเนิดขึ้นตามชุมชนในท้องถิ่นต่าง ๆ ของภาคอีสาน โดยแบ่งตามลักษณะทางภูมิศาสตร์คือ อีสานใต้ จะเรียกว่า เจริญ กันตรึม ส่วนทางอีสานเหนือแถบกลุ่มแม่น้ำโขงจะได้รับอิทธิพลจากประเทศลาว เรียกว่า ลำหรือซำ เช่น ลำสาละวัน ลำภูไท ลำคอนสารวัน ลำดังหวาย ซำห่มหลวงพระบาง ซำงึม ซำซำเหนือ (ฐปณี ภูมิพันธุ์, 2566) แต่ละชาติพันธุ์นั้นจะนำเอาเอกลักษณ์เด่นของตัวเองมาทำให้เป็นเอกลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้น ๆ โดยคณะผู้วิจัยเลือกศึกษากลุ่มอีสานตอนบน คือ ลำภูไท กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ไท จัดอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไต-กะได สาขาไตในปัจจุบันตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นกลุ่มปะปนอยู่กับกลุ่มชาติพันธุ์ลาว ในเขตจังหวัดนครพนม กาฬสินธุ์ มุกดาหาร สกลนคร และบางส่วนของจังหวัดอุบลราชธานี อุดรธานี บ้านป่าหนาดจังหวัดเลย เป็นกลุ่มหนึ่งที่รักษาวัฒนธรรมของตนไว้ได้ดี มีการนับถือพุทธศาสนา โดยปรับให้เข้ากับจารีตประเพณีของตน รวมทั้งมีการนับถือภูผีควบคู่กันไปด้วย การแต่งกาย ผู้ชายนิยมนุ่งกางเกงขาสั้นครึ่งน่อง (ขาก้วย) สีดำหรือสีกรมท่าหมากรุกเสื้อใช้สีดำเดียวกับกางเกงคอกลมแคบขิดคอ ผ่าอกตลอดชายเสื้อชายขวาผ่าเหมือนเสื้อกุยเฮงแขนยาวจรดข้อมือหรือสั้นครึ่งแขนมีผ้าคาดเอวและโพกศีรษะ ผู้ชายโบราณมักนิยมสักแขนขาหลายด้วยหมึกสีดำแดง ถือเป็นความสวยงามและเพื่ออยู่ยงคงกระพัน ส่วนผู้หญิงนิยมนุ่งผ้าถุงที่ทำจากผ้าฝ้าย ย้อมใบครามหรือมะเกลือ เย็บต่อด้ายเชิงเป็นริ้วตามยาว สวมเสื้อแขนยาวทรงกระบอก คอตั้ง เครื่องประดับใช้กำไลข้อมือ ข้อเท้า คอสวม ลูกประคำ สร้อยเฉียง ไหล่สังวาลย์ ปิ่นปักมวยผม ต่างหู พวกเต่าร้าง กระดุมเสื้อล้วนเป็นเครื่องทำด้วยทองทั้งสิ้น ทรงผม สตรีผู้ไททุกคนไม่ว่ารุ่นสาวหรือผู้แก่เฒ่าไว้ผมขมวดเกล้ามุ่นทรงสูงเอียงซ้ายหรือขวานิดหน่อยตามถนัด เสียบด้วยปิ่นหรือลูกประคำประดับที่ขมวดมวย

2. เพื่อสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ” พบว่า การสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด “โอละนอ” การสร้างสรรค์ศิลปะการแสดงชุด โอละนอ มีการแบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏยศิลป์ การประกอบสร้างงานทางด้านนาฏยศิลป์นั้นจำเป็นต้องมีหลักการทางความคิดตามหลักนาฏยศิลป์เป็นอย่างยิ่งเพื่อกระบวนการที่สวยงาม การเคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายทางท่ารำโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ ความโดดเด่นด้านวัฒนธรรม ประเพณี ดนตรี คำร้อง การละเล่นและเครื่องแต่งกาย ทำให้เกิดเป็นการแสดงที่สวยงามและเป็นการแสดงที่ผ่าน

ทางด้านความคิดในด้านท่ารำที่เป็นเอกลักษณ์ เช่น การใช้ท่ารำ การเคลื่อนไหวของผู้แสดงที่สอดคล้องกับอัตลักษณ์ของหมอลำ และดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษาจากกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ จึงได้ชื่อชุดการแสดง โอละนอน

ลีลาท่าพ็อนเป็นการแสดงกิริยาอาการของอวัยวะส่วนต่าง ๆ เช่น มือ เท้า แขน ขา ศีรษะ และลำตัวที่มนุษย์ประดิษฐ์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นท่าพ็อน ถือเป็นการอวดฝีมือในการร่ายรำของมนุษย์แต่ละบุคคล ซึ่งลีลาท่าพ็อนจะขึ้นอยู่กับการฝึกฝนจนเกิดเป็นความชำนาญตามหลักนาฏยประดิษฐ์ และสามารถคิดประดิษฐ์ท่ารำขึ้นเองได้ สามารถแบ่งลีลาท่าพ็อนออกเป็น 2 ลักษณะ คือ 1) ท่าพ็อนแบบอิสระเป็น อิสระ เป็นท่าพ็อนที่ไม่มีรูปแบบแน่นอนตายตัว ขึ้นอยู่กับความคิดสร้างสรรค์ของแต่ละบุคคลที่จะแสดงออกเป็นท่าพ็อนของตนในรูปแบบใด และ 2) ท่าพ็อนที่เป็นแบบแผน เป็นท่าพ็อนที่มีการกำหนดรูปแบบแน่นอนตายตัวไม่ว่าจะเป็นมือ เท้า แขน ขา ศีรษะ และ ลำตัว ให้มีรูปแบบเดียวกัน ท่าพ็อนต้องพร้อมเพรียงกัน ลีลาการร่ายรำอันงดงามทางนาฏศิลป์นั้นต้องผ่านกระบวนการฝึกฝนและเวลาในการศึกษา โดยมีการฝึกฝนและใช้เวลาในการศึกษาโดยมีการฝึกหัดพื้นฐานอย่างถูกต้องและพัฒนาการเรียนรู้มาตามลำดับขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง นาฏศิลป์เป็นศิลปะแขนงหนึ่ง que แสดงถึงสุนทรียภาพของบุคคล สุนทรียภาพทางนาฏศิลป์เกิดจากการประดิษฐ์ท่ารำให้จิตรบรรจงสอดคล้องสัมพันธ์กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ดนตรี เครื่องแต่งกายได้อย่างกลมกลืน เกิดเป็นการแสดงที่งดงาม และองค์ประกอบที่สำคัญคือ กระบวนท่ารำที่ปรมาจารย์ด้านนาฏศิลป์ได้คิดขึ้นมาเป็นแม่ท่าของนาฏศิลป์ไทย ที่มีความงดงามและใช้ในการแสดงต่าง ๆ เช่น การแสดงโขน ละครการละเล่นพื้นเมือง ระบำ รำพ็อน ซึ่งการแสดงแต่ละประเภทมีลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์แตกต่างกันออกไปล้วนแต่มีคุณลักษณะและความงามทั้งสิ้น การสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์ ชุด โอละนอน มีการแบ่งขั้นตอนในการประกอบสร้างตามหลักนาฏศิลป์ พบว่า การประกอบสร้างงานทางด้านนาฏศิลป์นั้นหลักการทางความคิดตามหลักนาฏศิลป์เป็นอย่างดี เพื่อกระบวนท่ารำที่สวยงาม การใช้การเคลื่อนไหวของร่างกาย การสื่อความหมายโดยสอดคล้องกับองค์ประกอบอื่น ๆ ได้แก่ ดนตรีและเครื่องแต่งกายจึงทำให้เกิดเป็นการแสดงที่สวยงามและเป็นการแสดงที่ผ่านกระบวนการทางด้านความคิดในด้านท่ารำและดนตรีที่ประกอบสร้างขึ้นล้วนแล้วแต่ผ่านการศึกษาจากกระบวนการสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์ จึงได้ชื่อชุดการแสดง โอละนอน

ซึ่งจากแนวคิดที่ได้กำหนดการนำเสนอกระบวนท่ารำโดยมีการนำเอกลักษณ์ซึ่งล้วนแต่สัมพันธ์กับดนตรี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพ็อนรำ เมื่อตัวละครหรือนาฏยศิลปินอยู่ในอารมณ์ใด ดนตรีที่จะนำมาใช้ต้องคัดเลือกให้เหมาะสมทั้งท่วงทำนอง เสียงจังหวะ ทั้งนี้ผู้สร้างสรรค์ได้ออกแบบการแสดงเป็น 3 ช่วง คือ 1) ช่วงที่ 1 สื่อให้เห็นถึงต้นกำเนิดของหมอลำ 5 ประเภทได้แก่ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำผีฟ้า และหมอลำท้องถิ่น ที่เกิดจากธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกใบลาน และการฝึกหัดหมอลำ 2) ช่วงที่ 2 สื่อให้เห็นถึงเรื่องราวชีวิตในเส้นทางอาชีพหมอลำของศิลปินหมอลำในอดีตและเรื่องราว การเดินทาง การยกอ้อยครูก่อนทำการแสดง การแต่งตัว และเรื่องราวต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นหลังเวที ดังวลีที่ว่า “วิหคโผผินดังศิลปินหกเหิน” และ 3) ช่วงที่ 3 สื่อให้เห็นถึงการยกย่องเชิดชูหมอลำ ในฐานะเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่กำลังถูกผลักดันเสนอเพื่อขึ้นทะเบียนสู่มรดกโลก ผ่านบทเพลงที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ จากวลีของหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินที่ว่า “หมอลำ คือ เสียงแห่งแผ่นดินอีสาน

การอภิปรายผล

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยสามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

จากผลการวิจัยพบว่า หมอลำมีต้นกำเนิดมาจากการทำเนียมความเชื่ออยู่ 4 อย่าง คือ เกิดจากการเล่านิทาน การเว้าผญา การสูตรขวัญ และการเทศน์ ซึ่งจากการสัมภาษณ์หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (หมอลำ) ได้กล่าวไว้ว่า หมอลำมีต้นกำเนิดมาจากการทำเนียมการอ่านหนังสือผูกใบลาน คณะผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดและทฤษฎีมาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล และนำมาสร้างสรรค์ผลงานนาฏยนิพนธ์พื้นบ้านอีสานชุด โอละนอ ผลการศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำเพื่อการสร้างสรรค์การแสดงชุด “โอละนอ” พบว่า หมอลำมีพัฒนาการจากรูปแบบการขับลำเพื่อสื่อสารหลักธรรมทางศาสนาและนิทานพื้นบ้าน มาสู่การแสดงที่ผสมผสานความบันเทิงและสุนทรียะทางศิลปะ (กาญจนา นาคสุวรรณ, 2560) ลักษณะดังกล่าวสะท้อนถึงการปรับตัวของศิลปะพื้นบ้านให้เข้ากับบริบทของสังคมยุคใหม่โดยไม่สูญเสียอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และจากการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของหมอลำประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ เช่น ภาษาอีสาน ดนตรีพื้นบ้านอย่างแคนและโปงลาง เครื่องแต่งกายแบบพื้นเมือง และลีลาการแสดงที่สื่อถึงความสนุกสนานและความสัมพันธ์ในชุมชน (สมคิด พรหมมา, 2564) การนำองค์ประกอบเหล่านี้มาใช้ในการสร้างสรรค์การแสดงชุด “โอละนอ” ทำให้เกิดผลงานที่มีความร่วมสมัยแต่ยังคงกลิ่นอายของวัฒนธรรมอีสานดั้งเดิม ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวรพจน์ อินทรสมบัติ (2562) ที่กล่าวว่าศิลปะพื้นบ้านควรถูกต่อยอดผ่านการผสมผสานกับศิลปะสมัยใหม่ เพื่อคงความมีชีวิตชีวาและความร่วมสมัยของวัฒนธรรม อีกทั้ง การประยุกต์อัตลักษณ์หมอลำเข้าสู่การสร้างสรรค์การแสดง “โอละนอ” ยังสะท้อนแนวทางของจิราภรณ์ ศรีวงษา (2566) ที่เน้นการอนุรักษ์วัฒนธรรมผ่านการสร้างสรรค์ โดยใช้รูปแบบการละครร่วมสมัยเป็นสื่อกลางให้ผู้ชมรุ่นใหม่เข้าถึงศิลปะพื้นบ้านได้ง่ายขึ้น ผลการวิจัยจึงชี้ให้เห็นว่า การผสมผสานศิลปะดั้งเดิมกับศิลปะร่วมสมัยสามารถสร้างความเชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบัน และส่งเสริมให้หมอลำคงอยู่ในสังคมไทยอย่างยั่งยืน

ข้อค้นพบ หรือองค์ความรู้ใหม่

พบว่า หมอลำเป็นศิลปะการแสดงประจำภาคอีสาน อยู่ควบคู่กับสังคมอีสานมาอย่างยาวนาน ต้นกำเนิดของหมอลำมีความเชื่อจากทำเนียมอยู่ 4 อย่างคือการเล่านิทาน การเว้าผญา การสูตรขวัญ และการเทศน์ มีนักวิชาการหลายท่านได้เก็บรวบรวมข้อมูลและอธิบายไว้ตามทัศนคติมุมมองที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ ได้กล่าวไว้ว่า หมอลำนั้นมีต้นกำเนิดจากการทำเนียมการอ่านหนังสือผูกใบลานที่เป็นชาดกหรือวรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน และได้จัดหมวดหมู่ของหมอลำในภาคอีสานไว้ 5 ประเภท คือ หมอลำพื้น หมอลำกลอน หมอลำหมู่ หมอลำผีฟ้า และหมอลำท้องถิ่น ซึ่งหมอลำแต่ละประเภทจะมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการแสดง ทำนองการลำ เครื่องดนตรี การแต่งกาย และอุปกรณ์ประกอบการแสดงที่มีความเป็นอัตลักษณ์ที่โดดเด่นซึ่งลักษณะเฉพาะตัวของหมอลำแต่ละประเภท

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้

1.1 การสร้างสรรค์นาฏยประดิษฐ์มีแรงบันดาลใจมาจากศิลปะการแสดงของภาคอีสาน คือหมอลำที่เป็นมรดกอันล้ำค่า เป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ของสังคมอีสาน ที่สะท้อนทั้งในด้านปรัชญา ความคิด ทัศนคติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมในท้องถิ่นอีสาน

คณะผู้วิจัยตระหนักถึงคุณค่าและความสำคัญของหมอลำที่เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสาน จึงได้เลือกศึกษาความเป็นมาและอัตลักษณ์ของหมอลำ นำเอาองค์ความรู้มาวิเคราะห์และนำเสนอผ่านการใช้สื่อทำร่ำทางด้านนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน ผสมผสานกับนาฏศิลป์ตะวันตก ถ่ายทอดเป็นการแสดงสร้างสรรค์ ชุด โอละนอน

1.2 การประกอบสร้างนาฏยประดิษฐ์ โดยเฉพาะการประดิษฐ์ทำร่ำ ด้วยการผสมผสานท่าหลัก ท่าร่ำที่เป็นเอกลักษณ์ และท่าเชื่อมต่าง ๆ นั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์เชื่อมโยงและสมดุลกันระหว่างท่าต่อท่า หรือระหว่างมือ แขน ขา และเท้า โดยข้อคำนึงนั้นจะสามารถสร้างให้เห็นถึงความลงตัว ที่จะก่อให้เกิดความสมบูรณ์ของทำร่ำ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่ภายใต้แนวคิด ในการสร้างสรรค์ ตลอดจน อัตลักษณ์ในการแสดง

2. ข้อเสนอเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยในครั้งนี้มุ่งเน้นอธิบายความเป็นมาของหมอลำที่มีต้นกำเนิดมาจากธรรมเนียมการอ่านหนังสือผูกโบราณจากการเล่นภาษาหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ มีนักวิชาการหลายท่านได้กล่าวไว้ว่าต้นกำเนิดของหมอลำมีความเชื่อการเกิดขึ้นอยู่ 4 อย่าง คือ การเล่นนิทาน การเว้าผญา การสูตรขวัญ และการเทศน์ ซึ่งสามารถนำเรื่องราวความเชื่อของความเป็นมาหรือต้นกำเนิดของหมอลำนำไปศึกษาทำการวิจัยในลำดับต่อไปได้

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา นาคสุวรรณ. (2560). *หมอลำ: ศิลปะพื้นบ้านอีสานกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร.

จิราภรณ์ ศรีวงษา. (2566). *การสร้างสรรคการแสดงหมอลำร่วมสมัยเพื่อการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น*. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2528). *คดีชาวบ้าน*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา.

รูปณี ภูมิพันธ์. (2566). *พ่อนเกี้ยว : นาฏยลักษณะและกลวิธีในการแสดงหมอลำกลอน*. (วิทยาลัยนาฏศิลป์). สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม.

วรพจน์ อินทรสมบัติ. (2562). *การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการแสดงหมอลำกับสังคมอีสานยุคใหม่*. อุบลราชธานี: มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.

สมคิด พรหมมา. (2564). *อัตลักษณ์และพัฒนาการของหมอลำในบริบทสังคมไทย*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

สิทธิศักดิ์ จำปาแดง. (2561). กลองยาวในวิถีวัฒนธรรมของชาวอำเภอบ้านดง จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*, 10(1), 91-109.

เสียงชัย สาสีเสาร์ และจารุวรรณ ธรรมวัตร. (2564). เพศวิถี: ค่านิยมทางเพศในวรรณกรรมคำสอยของหมอลำอีสาน. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม*, 40(2), 101-107.

บุคลากร

ฉวีวรรณ ดำเนิน (ผู้ให้สัมภาษณ์). สุดาวรรณ เนียมสูงเนิน และคณะ (ผู้สัมภาษณ์). สถานที่หมู่บ้านสันติธานี อำเภอมือเืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด. เมื่อวันที่ 12 กันยายน 2567.

ราตรีศรีวิไล บงสิทธิพร (ผู้ให้สัมภาษณ์). สุตาวรรณ เนียมสูงเนิน และคณะ (ผู้สัมภาษณ์). สถานที่ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย
ด้านศิลปกรรมการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. เมื่อวันที่ 15 กันยายน 2567.